

el-MUTENEBBÎ'NİN ŞİİRİNDE HUMMA TASVÎRİ

Dursun Hazer *

Abstract

The Description of Fever in the Poem of al-Motanabbi

This poem of famous poet al-Motanabbi, in which Motanabbi mentioned from fever he was caught in Egypt, is one of the precious works in the Arap Poem History from the point of topic it deal with and this poem has been criticed by many. In this essay we are also trying to investigate this poem from literary aspect by translating the poem to Turkish. To discuss the spirit stuation coming into light in the poem, we firstly dealt with a short life story and literal personality of al-Motanabbî and we mentioned from the condition effecting this poem.

Keywords: Fever, classical, Arab Poem, el-Motanabbi, Kâfûr, Egypt.

Giriş

Suriyeli hikâyeci ve romancı Abdu's-Selâm el-'Uceylî (1917-?)'nin edebî kişiliği ve hikâyeciliği üzerinde çalışırken, onun Türkçe'ye de çevirdiğim 'Humma' adlı hikâyesi hakkında Arap müellifleri tarafından kaleme alınan yazılarda, özellikle bu hikâye ile Mutenebbî'nin adı geçen kasidesi arasında ilişki kurulduğunu okudum; bu, benim de merakıma sebep oldu, Mutenebbî'nin 'Humma' adlı kasidesini inceledim. Kasideyi okuyup üzerinde ön çalışma yaptıktan sonra, kasidenin iyi anlaşılabilmesi için Mutenebbî'nin kısaca hayat hikâyesi ve şiirine yansıyan dünya görüşü ve insanlara bakış tarzını da ele almamın uygun olacağını düşündüm. Çünkü kasîde Mısır'da yakalandığı hastalığın basit bir tasviri yanında, hayat hikâyesini, düşüncelerini ve psikolojisini ilgilendiren bir eserdi.

Bu çalışma ile H. IV. asırda Müslüman Arap aleminin en gür sesi olarak çıkmış bir şairin kişiliğini tanımaya, bu kişiliği şekillendiren Müslüman toplumlarının yapısını, şairin siyasetle ve idareyi elde bulunduranlarla ilişkisini görmeye çalıştık. Bunun da ötesinde, inceleme

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı Öğretim Üyesi, e-mail: hazerdursun@yahoo.com.

konusu yaptığımız kasîde ile, o dönemde bir şairin bir hastalığı, hummayı, şiirinde tasviri gibi farklı bir tarzı ele aldık; hastalığın tasvîrinde var ettiği güzellikleri hissetmeye gayret ettik.

1. Hayatı ve Kişiliği

Ebü't-Tayyib el-Mutenebbî, Ahmed b. el-Huseyn el-Cu'fî, 303/915 yılında Kûfe'nin Benî Kinde mahallesinde doğmuştur.¹ Babası çocukluğunda onu Kûfe'nin seçkin alevî okullarından birine, kuttâba vermiş; burada şiir, dil ilimleri, gramer (irâb) okumuş, aynı zamanda bu okulda şîi öğretileriyle tanışmıştır. Ebu'l-Fadl el-Kûfi (ö.?)'den de felsefe dersleri almıştır. 313/925 yılında Kûfe Karmatiler tarafından işgal edilince babası, oğlunu da yanına alarak Irak ile Tedmûr arasında yer alan Semâve çölüne göç etmiş²; Mutenebbî, iki sene boyunca bu çölde bedevî Arap kültürü içinde yaşama şansını bulmuştur. Şiirlerinde bu bedevî kültürünü övünme vesilesi olarak bol miktarda kullanmıştır. 315/927 yılında tekrar Kûfe'ye dönmüştür. Bu çağda Müslüman-Arap toplumlarında hükümdarları, valileri medîhin iyi kazançlar sağlaması sebebiyle, kendisi de şiirdeki kabiliyetini fark ettiği için 316/928 yılında Kûfe'den de ayrılarak Bağdat'a, oradan Şam çöllere inmiştir. Her gittiği yerde, o bölgenin şöhretli insanlarını methederek kendisine beylerin, meliklerin, valilerin yanında yer edinmiştir. Bedevîlerin Karmatiler lehine ayaklanma hareketine katılmış, hatta bu isyanda bedevîleri kıskırtmakla suçlanarak İhşîdiler'in Humus valisi Lu'lu' (ö.?) tarafından yakalanıp tutuklanmış ve iki sene hapiste kalmıştır. Bu olay 322-324/934-936 yıllarında cereyan etmiştir. Hapisten çıktıktan sonra 328/939 yılına kadar Halep, Antakya, Taberiye arasında dolaşmıştır.

1 Hayatıyla ilgili olarak yararlanılan eserler: Ebû Mansûr Abdu'l-Melik es-Se'alebî en-Nisâbüri, *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Asr*, neşr.: Mufid Muhammed Kamîha, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Beyrut 1983, c. I, s. 139; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Beyrut 1986, c. IV, ss. 102-105; Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-udebâ*, Neşr. İhsân 'Abbâs, Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrut, 1993, c. IV, s. 1588; 'İzzeddîn İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *el-Lubâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., c. III, s. 162; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1978, c. I, ss. 120-125; Abdu'l-Kâdir b. Omer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, Neşr. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1989, c. III, ss. 345-365 .

2 Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fî şî'i'l-Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1987, s. 302.

Ahmed b. el-Huseyin el-Cu'fi'ye 'mutenebbî: peygamberlik iddia eden' takma adının verilmesi hakkında iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, sözlerindeki belâgatı beğendiği için Kur'an benzeri olduğunu ileri sürdüğü sûreler uydurmuş ve bunların kendisine geldiğine dair bedevîleri ikna etmiş; bu uydurma nebîliğini kullanarak bedevîleri kışkırtmış ve ayaklandırmıştır. Bu sebeple İhşitliler'in valisi Lu'lu tarafından 322/933 tutuklanarak iddiasından tövbe edinceye dek tutuklu kalmıştır. Ancak Bağdâdî (ö.463/1071)'nin aktardığına göre, Seyfu'd-devle'nin yanında kendisine bu olay hatırlatılınca inkar etmiş ve kendisine kin besleyenlerin bunu uydurduklarını söylemiştir.³ İbn Cinnî (ö.392/1002) de, Mutenebbî'nin kendisine bu takma adını şu beyti sebebiyle aldığı söylemiştir:

4 Ben Allah'ın sevdiği bir milletin içinde
Semûd'daki Salih gibi bir yabancıyım

İkinci görüşe göre, Kur'an ayetlerine benzeterek şiirler nazmetmiş, bu sebeple ona bu lakap verilmiştir.⁵

Mutenebbî, 328/939 yılında Şam valisi olan Bedr b. 'Ammâr (Bedr el-Harşânî)'in da resmi şairliğini yapmıştır. Bu valinin yanında bir buçuk yıl kaldıktan sonra araları bozulmuş ve yanından ayrılarak bir süre sonra Antakya'ya gitmiştir. Antakya'da Seyfu'd-devle'nin amcaoğlu Ebû'l-Aşâir'le tanışmış, onun vasıtasıyla 337/948 yılında Seyfu'd-devle, Ebû'l-Hasan Ali el-Hamedânî (ö.356/967) ile görüşmüş ve onunla Halep'e gitmiştir.⁶

Mutenebbî, Seyfu'd-devle'nin yanında aradığı tüm değerleri bulmuştur; kahramanlıkları, zaferleri, yenilgileri, zenginliği, şan-şöhreti onun yanında ve onunla birlikte yaşamıştır. Seyfu'd-devle'yi Araplara hâs tüm değerleri temsil eden bir Arap hükümdarı olarak görmüş, onu

3 Hatîbi Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. IV, ss. 102-105.

4 *Dîvânul-Mutenebbî*, Mektebetu's-Sekâfiye, Beyrut, ts., s. 22; en-Nisâburî, *Yetîmetu'd-Dehr*, c.I, s. 142; Mutenebbî'nin kendisini peygamberlere benzettiği başka beyitler de mevcuttur: "Ardı Nahle (köyünde) kalmam sadece İsa'nın Yahudilerin arasında kalması gibidir." *Dîvân*, s. 21.

5 Şevkî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu*, s. 306.

6 *Aynı eser*, s. 305.

sevmiş ve sevgisini şiirinde yaşatmıştır.⁷ Seyfu'd-devle'nin yanında geçirdiği yıllar onun en güzel ve en verimli yılları olmuştur. Şiirinde onun için birçok yüceltici sıfatlar, teşbihler kullanmıştır; kendi şahsını onun şahsıyla özdeşleştirdiği bu sözlerin bazıları zamanla Arap özdeyişlerine dönüşmüştür:⁸

Kimin yeri güneşin yerinin de üstüneyse
Onu hiçbir şey ne yükseltir ne de alçaltır

Azimli azim getirir
Saygın insanlar kadar saygınlıklar vardır

Küçüğün gözünde küçüklüğü büyük görünür
Büyüğün gözünde büyüklükler küçülür

9

Mutenebbî'nin Seyfu'd-devle yanında kazandığı aşırı itibar, devlet erkânını rahatsız etmiştir. Onun aşırıya kaçan hırsı ve gururu, kendisi ve üstündekinden başkasını görmeyen, onları küçümseyen yapısı, diğer insanların kendisine haset etmeleri, kin beslemelerine sebep olmuştur. Seyfu'd-devle, maiyetinin sürekli olarak onu kendisine şikayet etmeleri sonucu zamanla ona olan ilgisini kesmiştir. Mutenebbî'de Seyfu'd-devle'nin kendisinden yüz çevirdiğini anlayınca ona yapacağı medihleri kesmiştir. Etrafındaki şer çemberinin daraldığını anlayınca 345/956 yılında Halep'ten Şam'a kaçmıştır.¹⁰ el-Bağdâdî (ö.1093/1682) bu rivâyetin hilâfına olarak, onun Seyfu'd-devle'den izin alarak Mısır'a gittiğini, ancak Mısır'a geldikten sonra çok pişman olduğunu, Kâfûr'u methettiği ilk iki kasidesinde bu üzüntüsünü hissettirdiğini aktarmıştır.¹¹ Tâhâ Huseyn (ö.1973) de bu rivayeti tasdik ederek Mutenebbî'nin daha Halep'te iken Mısır'la diyalog içinde olduğunu ve Kâfûr'un resmi şairi olarak orayı terk ettiğini belirtmiştir.¹²

7 Taha Hüseyin, *Min Tarihi'l-Edebi'l-Arabî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut 1988, c. III, s. 265.

8 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 314.

9 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 385.

10 Taha Huseyn, *Min Tarihi'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 253.

11 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, c. III, s. 352.

12 Taha Huseyn, *age*, c. III, s. 262.

Mutenebbî Halep'ten Şam'a gittikten sonra, Kâfûr'¹³ un sürekli olarak kendisini davet etmesi, hatta rivâyete göre Sayda şehrinin valiliğinin vaat edilmesi sebebiyle Mısır'a gitmiştir.¹⁴ Seyfu'd-devle gibi Arap asıllı bir kralın yanından, Habeşî bir köle iken krallığa kadar yükselen Kâfûr'un yanına gitmesi Mutenebbî'nin gururunu çok incitmişse de, valilik sevdası gururuna baskın çıkmış,¹⁵ 346/957 yılında Mısır'a ulaşmıştır. Kâfûr'un yanına gitmesini bir beytinde attan inip eşeğe binmeye benzetmiştir.¹⁶

Mutenebbî'yi bir saraydan bir saraya koşuşturan esas şey, içini saran hırs, hiçbir şeyle yetinmeme, hiç bir duruma razı olmama, en üstte olma duygusu, emir veya vali olma isteği olmuştur.¹⁷ Hastalık haline dönüşen bu isteği onu hiçbir vakit bırakmamıştır. Taha Huseyn, Kâfûr'un daha önce kendisini hicveden kişinin şimdi kendisini methettiğini gördüğünde, onun saygınlığını, medîh ve hicivlerini parayla sattığını anladığını ve onu konulması gereken yere koyduğunu ve ayrıca kendisini hicveden kişiye şimdi kendisini methettirdiğini; gururuna aşırı düşkün olan şairin bu tutumunu çok değersiz bir davranış olarak değerlendirmiştir. Ancak yine Tâhâ Huseyn'in işaret ettiği gibi, Mutenebbî'nin bu çalkantılı hayatı, onun geriye güzel bir divân bırakmasını da sağlamıştır.¹⁸ Tâhâ Huseyn, Mutenebbî'yi o beylikten bu beyliğe koşuşturan bir diğer neden olarak, o çağın

13 Kâfûr, Mısır'ın sultanlarından Muhammed b. Tuğç el-İhşîdî'nin (ö.334/946) mevâlisinden, Habeşli bir köle iken, hatta rivâyete göre iğdiş edilmiş bir kölesi iken, onun takdirini kazanarak hızla yükselmiş, daha sağlığında onu ordusunun başına getirerek, 333/945 yılında Seyfu'd-devle ile savaşmak için gönderdiği ordusuna komuta etmiştir. Kâfûr daha sonraki seferlerinde Seyfu'd-devle'yi mağlup ederek Şam'ı istila etmiştir. Muhammed b. Tuğç ölürken oğlu Ebû Kâsım Unûcûr'u (ö.349/960) devletin başına getirmiş, yaşı küçük olduğu için Kâfûr'u ona hamilik etmekle görevlendirmiştir. Enucûr'un da genç yaşta ölümü ile kardeşi Ebû'l-Hasen Alî devletin başına geçmiş; ancak Ebû'l-Hasen'in küçük olması sebebiyle Kâfûr yönetimde aktif olmuş, ve bu melikin ölümüyle de yönetimi tamamen Kâfûr ele geçirmiştir. Kâfûr 337-357/948-968 yılları arası Mısır'ı yönetmiştir. İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, c.IV, ss. 99-105; M. Sobernheim, *Kâfûr Mad.*, İA, İstanbul 1979, c. VI, ss. 69-70.

14 Şevkî Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuh*, s. 307.

15 Taha Huseyn, *Min Tarîhi'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 268.

16 en-Nisâbüri, *Yetîmetu'd-Dehr*, c. I, s. 269.

17 en-Nisâbüri, *age*, c. I, s. 142; Tâhâ Huseyn, *age*, c. III, s. 289.

18 Tâhâ Huseyn, *Min Tarîhi'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 274.

gerçeğinin, şairlerin geri plana çekilip münzevî hayat yaşamalarına şans vermediğini; bunu yapan şairlerin beyler veya sultanların işkence ve kinine maruz kaldıklarını da aktarmaktadır.¹⁹ Bu görüşü, Mutenebbî'nin tüm saraylardan kaçarak ayrılması doğrulamaktadır.

Mutenebbî Mısır'a varınca Kâfûr kendisine bir ev ve yüklü miktarda para vermiştir. Bunun üzerine 346/957 yılında şu beyitle başlayan bir kaside yazmıştır:

Ölümü şifa olarak görmen sana dert olarak yeter
Ecele, isteniyor olması yeter

Bu beytinde Mısır'a gelişini adeta ölümden çare aramaya benzetmiştir. Kasidesinin devamında Seyfu'd-devle'ye olan sevgisinin devam ettiğini; ancak onun, sevgisinin değerini bilmediğini ve bu hallere düştüğünü dile getirmiş ve hakim olamadığı kalbine şöyle seslenmiştir:

Ey kalbim, Seyfu'd-devle'yi sen sevmeden önce ben seni sevdim,
O, bana ihanet etti, sen de ihanet etme, vefalı ol bana.

Mutenebbî, Kâfûr'u sekiz kasidesinde övmüştür. Bu kasidelerinde alt seviye insanların vasıfları olarak görülen kölelik ve zenciliği, bu vasıflara sahip olan Kâfûr'dan arındırmaya çalışmış, hatta bunları onun için övgüye dönüştürmüştür. Bu husus şahsiyetindeki çelişkili durumuna tanıklık etmektedir. Ona, 'hasret kaldığım yüz', yanına varış gününe de 'dilemiş olduğum gün' diyerek hitapta bulunmuş; zenciliğini aklamak için, 'cild elbisedir, ruhun beyazlığı elbisenin beyazlığından daha hayırlıdır' gibi sözler kullanmıştır.²¹ Ancak Kâfûr'u sekiz kasidesinde övdüğü hâlde medihlerini nazmetmesine sebep olan valiliği hâlâ elde edememiştir. Bunu kasidelerinde ona hissettirmiştir:²²

İnsanlar içinde yolunda giden yaşamına razı
olanlar vardır
Onun bineği ayakları, elbisesi cildi

Ancak içimdeki kalbin yok

19 Tâhâ Huseyn, *age*, c. III, s. 270.

20 *Dîvânü'l-Mutenebbî*, s. 441.

21 *Aynı eser*, ss. 443, 446 .

22 *Aynı eser*, s. 454.

Benim çizdiğim bir istekte beni bırakacağı bir
sınırı

Başka bir beytinde tekrar ona valilik sözünü hatırlatmıştır:²³

Ebü'l-Misk (Kâfûr'un zenciliğinden kinâyeye
lâkabı) bardakta alacağım bir iyilik var mı?
Ben bir süredir, sen içerken şarkı söylüyorum

Mutenebbî Kâfûr'dan umduğunu bulamayınca Remle'ye gitmek için izin istemiş, Kâfûr gitmesine izin vermemiştir. Bundan sonra artık kendisini Mısır'da hapiste hissetmeye başlamıştır.²⁴ Mısır'ın kendisi için bir hapisane olduğunu anladıktan sonra, oradan kaçma fırsatını kollamıştır. Bir kurban bayramı gecesini Mısır'dan kaçmayı başararak Kûfe'ye, oradan Bağdât'a gitmiştir.

Mısırdan kaçarken daha önce kendisini sekiz kasîdede methettiği Kâfûr'a çok ağır hicivler içeren bir kasîde yazmıştır; daha sonra da fırsatı geldikçe onu hicvetmeyi sürdürmüştür. Mutenebbî hicivlerinde, yaşadığı dönemde İslâm toplumlarının başına geçmeye başlayan Arap olmayan yöneticilere, özellikle Kâfûr gibi asaletsizlerine karşı rahatsızlığını dile getirmiştir:²⁵

Tüm insanların efendileri kendilerinden
Müslümanların efendileri ise aşâğılık köleler

Bu sosyal durum onun milli duygularını kabartmıştır:²⁶

Araplar asalette tek oldu
İyilikte Acem Araba ortak oldu

Kâfûr için nazmettiği hicivlerinde, zenciliğini aklamak için nazmettiği medîhleri yokmuş gibi, yanından kaçtıktan sonra zenciliğini ve kabalığını hiciv konusu yapmıştır:²⁷

Ayakkabı içindeki ayakların beni şaşırtıyor(du)
Ayağın çıplak iken seni ayakkabılı gördüm

23 Aynı eser, s. 468.

24 Taha Hüseyin, *Min Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 304 .

25 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 500.

26 Aynı eser, s. 364.

27 Aynı eser, ss. 500-506.

Mısır'dan kaçtıktan sonra Bağdat'ta ikamet ettiği sırada Seyfu'd-devle kendisine yazı yazıp yanına gelmesini istemiş; hatta Mutenebbî, bu esnada ölen Seyfu'd-devle'nin kızkardeşine mersiye de yazmıştır. Ancak Seyfu'd-devle'nin yanına gitmeden önce Büveyhî hükümdarı 'Adudu'd-devle'nin (ö.372/983) yanına gitmiş, medîhlerini onlara sunarak büyük mükafatlar almıştır. Seyfu'd-devle'nin yanına gitme niyetinde olduğu için İran'da durmayarak tekrar Irak'a gitmek üzere yola çıkmıştır. 354/965 yılında Nehravân bölgesi içinde kalan Deyru'l-'âkûl'a varınca; önüne çıkan yol kesiciler, kendisini ve tüm ailesini öldürmüşlerdir.²⁸

2. Sanatının Özellikleri

Mütenebbî'nin ortaya koyduğu sanat, yaşamış olduğu H.IV. asrın ilk yarısında İslâm-Arap kültürünün özünü yansıtmaktadır. Bu dönemi, özellikle insanını, insanın mizacını iyi ve kötü yönleriyle en iyi şekilde tasvir ettiği için şiiri tüm çağlarda tutulmuş ve yankısını bulmuştur. Şiiri, Abbasi çağının kemâle erip dağılmaya yüz tuttuğu, siyasî dağılma, gerginlikler, İslam toplumu içinde mücadelelerin yoğun olduğu bir dönemi yansıtmaktadır. Bağdat'ta hilâfetin otoritesi kalmamış, fiili idare vezir ve valilerin elinde olmuştur. Bu dönemde gücün ve kudretin ne anlama geldiğini çocukluğundan itibaren bizzat yaşadığı için, hayatı boyunca bu gücü ve iktidarı bulunduran insanların etrafında dolaşmış ve gücü, kudreti övmüştür:²⁹

Şerefi kadeh ve şarkıcıdan ibaret sanmayınız
Şeref sadece kılıç ve emsalsiz harap etmedir

Ancak bu dönemin şiir ve şairler açısından önemi de olmuştur. Her vezirin veya kralın şair ve alimlerden oluşan meclisleri olmuş; bununla propaganda yapmış ve övünmüşlerdir. Vezir ve emirler şairleriyle yarıştıkları gibi, şairler de bir vezirle veya valiyle ihtilafa düşse veya başkasında daha iyi menfaat görmüşse onu bırakarak öbürüne kaçmıştır. Mutenebbî buna en güzel örnek olmuştur. Daha Kûfe'de iken vezir ve valiler arasındaki bu mücadeleyi görerek, kabiliyetinin de farkında olduğu için, bu mücadele içinde en çok yararlanan şair olmuştur.

28 Şevki Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu*, s. 308.

29 en-Nisâbü'rî, *Yetîmetu'd-Dehr*, c.I, s. 143.

Ünlü Mısırlı edîb 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö.1964) da, Mutenebbî'nin şiirinde ortaya koyduğu şahsiyeti, yaşadığı tarihinin şahsiyeti olarak görmüştür: "Çağı, macera, siyasî ve dînî mücadeleler, dini şüpheler çağıdır. Ümitlerinin boşa gitmesi sebebiyle kötümserdir. Ancak kötümserliği dönemine ve insanlarına şamildir, tüm insanlara karşı kötümser değildir. Kendine aşırı güvenen, maceracı, istekleri bitmeyen bir şahsiyettir."³⁰

Mutenebbî şiirlerinde adeta kendisine tapan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu övünme, kişiliğinin bir tezahürü olduğu gibi, devrinin fitne ve rekabeti içinde kendisini ispat etme, her yere şöhretini yayma, kendisi lehine rekabeti doğurma niyetini de taşımaktadır. Mutenebbî'nin bu türden şiirleri çoktur:³¹

Tüm Câhilîye halkı şiirim (gibisine) sahip olmadı
Ne de büyümü Babil duydu

Başka bir şiirinde de şöyle der:³²

Sözlerimi sağır olanlara bile duyurdum
Ben, a'manın edebiyatıma baktığı kişiyim

Fahr ve gururda o kadar ileriye gitmiştir ki, kendisinin kabilesi ve milletiyle değil, onların kendisiyle şeref bulduklarını bile söylemiştir; bu klasik Arap şiirinde pek rastlanılmayan bir durumdur. Câhilî şâir kendisi ile övündüğü gibi, kavmi veya selefleriyle de övünmüştür:³³

Kendimle övündüm atalarımın değil
Kavmimle şereflenmedim onlar benimle şeref
buldular

Kendisini aşırı derecede beğenmesi, gururu ve kibri sebebiyle methiyelerinde methettiği kişiyi kendisinin dışında ve üstünde bir varlık olarak düşünmemiştir; ona kendi doğrultusundan bakmış,

30 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *el-Lugatu's-Şa'ire*, Nahza Mısır, Kahire, 1995, s. 82-83; el-'Akkâd, "Şahsiyyetu'l-Mutenebbî fi Şi'rihi", <http://almotanaby.ajeab.com/reports/mok a147.asp>

31 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 180.

32 *Aynı eser*, s. 332.

33 İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihi*, Neşr. Muhammed Karkazan, el-Kâtib el-'Arabî, Dimaşk, 1994, c. II, s. 80, 82; Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yay., İstanbul 1979, s. 87; *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 21.

kendisinde var olduğunu kabul ettiği sıfatları ona yakıştırmıştır; medihlerinde metheden ile methedilen tek bir varlığa dönüşmüştür.³⁴ Çünkü ona göre kendisi Arablara hâs tüm değerlere sahiptir. Hatta câhili şairin övüdüğü değerlerden fazlasına da sahiptir, o da kalem sahibi okur-yazar olmasıdır:³⁵

At, gece, çöl beni tanır
Kılıç, mızrak, kağıt ve kalem (de)

Çöllerde vahşilerle tek başıma bulundum
Hatta karanlık dağ ve tepeler bana şaşırılmışlardır.

Mutenebbî, yaşadığı çağını ve insanlarını kınamıştır:³⁶

Bu zamanı, bilakis halkını kötülüyorum
En bileni sözü zor anlar, en basiretlisi aptal

En saygını köpek, en iyi göreni a'ma
En uykusuzu çita, en cesuru maymundur.

Zamanını ve insanlarını kınamakla birlikte sığınacağı bir ideali, bir inancı, yaşamak istediği bir dünya biçimi yoktur. Düşüncesinin merkezinde bu dünya vardır; ancak bu dünya da onu mutlu etmemektedir. Bu yönüyle tam bir olgucudur.³⁷ Mutenebbî'yi bezdiren dünyanın kendisinden kaynaklanan sıkıntıları, mekânlar değildir; bunları sıkıntılı hale getiren kendisiyle birlikte yaşayan insanlardır.

Çok gururlu, sürekli üstündekine bakan mizaçta olup kimseyi kendisine denk görmediği için yalnızlık hissi içinde yaşamıştır:³⁸

Eşsiz nerede olursa olsun eşsizdir
Ben de halkım içinde ve vatanımda böyle oldum

Hayatı, kişinin kendisini ispat etme ve mücadele alanı

34 'Avdetullah Menî' el-Kabsî, *Tecârub fi'n-Nakdi'l-Edebî et-Tatbîkî*, Dâru'l-Beşîr, Ammân 1985, s. 53

35 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 332

36 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 198. Arap darb-ı mesellerinde çita en çok uyuyan, maymun da en korkak hayvan olarak gösterilir. (Aynı sayfa, dipnot, 6)

37 Ali Edhem, 'Hel Kâne'l-Mutenebbî Mutedeyyinen', <http://almotanaby.ajeab.com/reports/mok.a146>.

38 Muhammed Mazhar Sa'îd, "Nefsiyyetu'l-Mutenebbî", <http://almotanaby.ajeab.com/reports/mok.a107>.

görmüştür.³⁹ Bu sebeple peşine takıldığı değerler olgusaldır, gerçek hayatın içinde var olabilecek değerlerdir. Seyfu'd-devle'nin şairi olduğu dönemde olduğu gibi bu değerleri elde ettiği zamanları olmuştur; ancak o her zaman hayatın kendisi lehine gerçek olmasını istemiştir; gerçek olmadığı durumda isyan etmiş, baş kaldırmıştır.

3. Humma Kasîdesi⁴⁰

- 1 Kötülediğin kötülenmekten uzak
Fiillerinin etkisi sözün üstünde
- 2 Bırakın beni çölle birlikte rehbersiz
Yüzümü de maskesizce çöl sıcağıyla
- 3 Rahatlarım çölle ve sıcağıyla
Konukluk ve ikametle yorulurum
- 4 Yolumu şaşırırsam devemin gözleri gözlerim
Yorgun düşen her devenin ağlamaklı sesi
ağlamam
- 5 Sulara rehbersiz ulaşırım
Su için bulutun şimşeğini saymam hariç⁴¹
- 6 Rabb'im ve kılıcım himayeme verir
Birisi himayeye ihtiyaç duyarsa
- 7 Cimrilerde gece misafir kalmam
Devekuşunun iliği haricinde bir azık olmasa da
- 8 İnsanların sevgisi aldatmaca olunca
Gülümsemeye gülümsemeye karşılık verdim

39 Ali Edhem, "Hel Kâne'l-Mutenebbî Mutedeyyinen",
<http://almotanaby.ajeab.com/reports/mok.a146>.

40 *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 382-385.

41 Bulutun şimşeğini sayması sözüyle, eski bir Arap geleneğine işaret etmektedir. Araplar bir yerden bir yere göç ederken şimşeğin çakmasını beklerler, şimşek yetmiş veya yüz kere çakıp parladığında, artık yağmurun yağmasına emin olduklarından öncü göndermezlerdi. *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 482.

- 9 Dost seçtiklerimde şüphe eder oldum
Onun da bir beşer olduğunu bildiğimden
- 10 Akıllıların sevmesi samimiyete dayanır
Cahillerin sevgisi dış görünüşe bağlıdır
- 11 Öz kardeşimden, annemden bile yüz çeviririm
Onu erdemli bulmadığım zaman
- 12 Ecdada çoğu kere baskın çıktığını görüyorum
Kötülerin ahlâkına sahip çocukların
- 13 Faziletin tümü yetmez bana
Âlicenap bir ataya dayandırılmakla⁴²
- 14 Boyu-bosu ve gücü olanı garipserim
Kör, iki paralık kılıç gibi kesmeyince
- 15 Kim yücelere doğru yola çıkarsa
Bineğini yemsiz bırakmaz
- 16 İnsanların ayıpları içinde hiçbir şeyi görmedim
İktidara sahip olanların kusuru gibi
- 17 Mısır toprağına yerleştim, ne geri
Bineğim beni götürüyor ne de ileri
- 18 Yatak benden usandı, bir yanım
Yılda bir defa onunla buluşmaktan bıkartı⁴³
- 19 Ziyaretçim az, gönlüm yaralı
Hasetçilerim çok, maksadıma ulaşmam zor
- 20 Vücudum hasta, kalkmam imkansız
İçmeden sarhoşum

42 Ben kendim faziletli olmazsam atamın fazileti bana yarar sağlamaz

43 Yani hastalığım o kadar uzadı ki yatak benden bıktı, halbuki eskiden yılda bir defa yatağına girmekten bıkartım, çünkü çok seyahatte idim.

- 21 Ziyaretçim!⁴⁴ Sanki utanıyor
Sadece karanlıkta ziyaret ediyor
- 22 Ona halılar, ipek örtüler serdim
Utandı, kemiklerimde geceledi
- 23 Bedenim nefesime ve ziyaretçime dar geliyor
Ziyaretçim her çeşit sıkıntı ile onu genişletiyor
- 24 Sanki sabah aydınlığı onu (hummayı) kovuyor
İki gözü iki çeşme ağlıyor
- 25 İsteksizce onun (gelme) vaktini gözlüyorum
Mecnun aşığın gözlemesi gibi
- 26 Çok dürüst, bu dürüstlük ise çok kötü
Seni büyük sıkıntılar içine attığı zaman
- 27 Ey bela! (sıtma), Tüm belâlar bende
Sen bu kalabalığın arasından nasıl ulaştın!?
- 28 Yaralıyı yaraladın, kendisinde kalmadı
Kılıçlar ve oklar için yer
- 29 Ah keşke şu elim bilse
Tasarrufu yularda mı yoksa gemde mi
bulunacak⁴⁵
- 30 Arzuma, tırıs giden develerle ulaşabilir miyim
Yularları köpükle ziyetli
- 31 Belki göğsümdeki ateşimi dindiririm
Yürümeyle, mızrakla veya keskin kılıçla
- 32 Bu bela bana çok sıkıntı verdi, ondan sıyrılıverdim
Şarabın süzgeçten süzüldüğü gibi süzülüşle

44 Humma hastalığını kastediyor

45 Keşke sağlıklı olduğumu ve deve ve atla seyahat edebileceğimi bilsem.

- 33 Veda etmeksizin sevgiliden ayrıldım
Selâm bile vermeden nice şehirlerden geçtim
- 34 Doktor bana bir şey yedin diyor
Senin derdin içtiğinde ve yediğinde
- 35 Onun tıbbında, (Arap) atı olduğum(a dair bir şey)
yok
Uzunca rahatın huzurunu kaçırdığı
- 36 Bölükler içinde tozu dumana katmaya alışık
Bir toz bulutundan diğer toz bulutuna girmeye
- 37 Bu at bağlanmış! İpi uzatılmaz ki, otlasın
Ne boynuna yulaf torbası asılır, ne de gemi
takılmış seferdedir⁴⁶
- 38 Hastaysam da tahammülüm hasta değil
Hummaya tutulduysam da azmim hummalı değil
- 39 Kurtulsam da bakî değilim ancak
Bu ölümden kurtulur başka ölüme düşerim
- 40 İster uykusuzluktan isterse uykudan yararlan
Mezar taşının altında uykuyu umma
- 41 Bu iki halin üçüncüsü için bir anlam vardır
Uyanıklıkla uyku anlamı dışında

Mutenebbî, bir vilayetin emirliğine getirileceği vaadiyle Mısır'a gelmiş; ancak daha sonra vaatlerin boşa çıkması sebebiyle üzüntü ve çaresizliğin içine düşmüştür. Mısır'da peşinde koştuğu emelinin gerçekleşmediğini görünce kendisini saran dertlerini hissetmiş, müptela olduğu humma hastalığını ise dertlerine sözcü kılmıştır. Bu durumun mahsulü olan Humma Kasidesi, Arap şiirinin en güzel, en tatlı, insanın

46 Bu at tutulmuş, bağlandığı ip gevşek değil ki otlasın, yolculukta değil ki boynundaki alaftan yesin, o yularlı da değil. Bu at benzetmesini kendisi için söylemiştir: Kâfûr'un yanında hareketsiz yatağa bağlı kaldığını anlatmak istemiştir. *Dîvânü'l-Mutenebbî*, s. 485.

içinde hüznü uyandıran bir kasidedir. Humma'da acının, üzüntünün, ümitsizliğin şiiri kendisine dil edindiğini, bunu insanların kalplerine böyle ulaştırdığını görüyoruz. Şair bu kasidesinde anlamları yapmacık olarak, zorlanarak ortaya koymaya çalışmamakta, içinde kopan fırtınayı kendisine hâs üslûpla tasvir etmektedir.⁴⁷ Bunun yanında Humma Kasidesinde bir devrin, İslâm toplumlarının durumunun ve kendi şahsının verdiği moralsizliğin ortak tesirinin tasviri de vardır.

Kaside vâfir aruz ölçüsü ile yazılmıştır. Dîvân'ında belirtildiğine göre kasidenin yazılış tarihi 348/959'dır; kırk bir beyittir. Kasidenin ilk yedi beytinde şair bedevî Arabı olduğuna vurgu yaparak, Câhilî şairin değerleriyle başlamıştır:

Kötülediğin kötülenmekten uzak
Fiillerinin etkisi sözün üstünde

Bırakın beni çölle birlikte rehbersiz Yüzümü de maskesizce çöl sıcakıyla
Rahatlarım çölle ve sıcakıyla Konukluk ve ikametle yorulurum

Yolumu şaşırırsam devemin gözleri gözlerim
Yorgun düşen her devenin ağlamaklı sesi ağlamam

Sulara rehbersiz ulaşırım
Su için bulutun şimşegini saymam hariç

Rabb'im ve kılıcım himayeme verir
Birisi himayeye ihtiyaç duyarsa

Cimrilerde gece misafir kalmam
Devekuşunun iliği haricinde bir azık olmasa da

Şair kendi tanımına göre asil ve kusursuz biridir. Çölü rehbersiz gezecek kadar iyi tanımaktadır, Câhilî şair gibi nice çöller aşmıştır ve çöl onun yorgunluğunu, can sıkıntısını almaktadır. Çölde en iyi arkadaşı da devedir. Ancak bu beyitlerde Câhilî şair gibi çölü, yolculuğu ve devesini tasvir etmemiş, bu değerleri sembolik olarak kullanmıştır. Bedevî şair gibi gezgindir. Gezgin olduğu için Mısır'da yatağa bağlanıp kalmasına, 'Yatak benden usandı/Bir yanım, yılda bir defa onunla buluşmaktan bıkartı' beyitlerinde değindiği gibi kahrolmaktadır.

47 Taha Hüseyin, *Min Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, c. III, s. 301; Zekî el-Mehâsinî, *'Abâkiretu'l-Edeb 'İnde'l-'Arab*, el-Ehâli, Dımaşk 1995, s. 121.

Makam-mevki ihtirası ile geldiği Mısır'da işler umduğu gibi gitmemiştir. Kederli ve morali bozuktur; ancak bu hâlinde bile kırılan gururunu, bozulan psikolojisini Araplara hâs değerlerle, bedevî ruhuyla düzeltmeye, teselli etmeye çalışmaktadır:

Doktor bana bir şey yedin diyor
Derdin içtiğinde ve yediğinde

Tıbbında, (Arap) atı olduğum(a dair bir şey) yok
Uzunca rahatın huzurunu kaçırdığı

Beyitleriyle hastalığının doktorunun tanımladığı gibi bedensel bir arızaya dayanmadığını, bu sebeple onun bu hastalığını keşfedemeyeceğini; zira hastalığının 'bedevî şair olma' durumunda gizli olduğunu beyân etmektedir.

Mutenebbî'yi hasta eden en önemli sebep,
İnsanların sevgisi aldatmaca olunca
Gülümsemeye gülümsemeye karşılık verdim

Dost bildiklerimden şüphe eder oldum
Onun da bir beşer olduğunu bildiğimden

Beyitlerinde dile getirdiği gibi, kendi zamanının ve etrafındaki insanların ahlâkî durumlarıdır; insanların bu hâlini de çok güzel bir şekilde tasvir etmiştir. Bu tasvire göre zamanının inanlarının sevgi gösterileri riya taşımaktadır, insanın yüzüne gülümsemeler de gülümsemelerinin ardında kötü niyet yatmaktadır. Bu durumla alakalı olarak, insanın huyu ve mizacını dile getirme bağlamında söylediği 10-16 arası beyitler hikmet içermektedir:

Akıllıların sevmesi samimiyete dayanır
Câhillerin sevgisi dış görünüşe bağlıdır

Öz kardeşimden, annemden bile yüz çeviririm
Onu erdemli bulmadığım zaman

Ecdada çoğu kere baskın çıktığını görüyorum
Kötülerin ahlakına sahip çocukların

Faziletin tümü yetmez bana
Âlicenap bir ataya dayandırılmakla

Boyu-bosu ve gücü olanı garipserim

Kör, iki paralık kılıç gibi kesmeyince

Kim yücelere doğru yola çıkarsa
Bineğini yemsiz bırakmaz

İnsanların ayıpları içinde hiçbir şeyi görmedim
İktidara sahip olanların kusuru gibi

Kasidesine isim olan humma hastalığının tasviri on yedinci beyitten itibaren başlamaktadır. 19. beyitte humma hastalığı ile birlikte değindiği diğer bir hastalığı, terkedilmişliktir. Sürekli saraylarda baş köşelerde bulunmaya alışık olan şair, Mısır'da bir müddet sonra bu itibarı görmemeye başlamıştır. İtibarını kaybettiği anda, itibar bulacağı başka bir yere sığınan şaire gitmesine de izin verilmemiştir; humma hastalığını tasvir etmesine sevk eden esas neden de bu olmuştur.

Bu ruhsal dengesizlik içinde hastalığını tasvirde şairlik özünün ortaya çıktığını görmekteyiz; humma hastalığını, isteksizce yolunu gözlediği, arsız aşığına benzetmiştir. Bu aşığını kendisi istemese de, o, her akşam adeti olduğu üzere belli vakitte yanına gelmekte, iliklerine yerleşerek nefesini daraltmaktadır; gece boyunca da arsız sevgili gibi türlü rahatsızlıklar vermekte ve sabah vakti ile birlikte yanından çıkıp gitmektedir:

Ziyaretçim! Sanki hayalı (utangaç)
Sadece karanlıkta ziyaret ediyor

Ona halılar, ipek örtüler serdim
Utandı, kemiklerimde geceledi

Cild(im) nefesime ve ziyaretçime dar geliyor
Ziyaretçim her çeşit sıkıntı ile onu genişletiyor

Sanki sabah aydınlığı (vakti) onu (hummayı) kovuyor
İki gözü iki çeşme ağlıyor

İsteksizce onun (gelme) vaktini gözlüyorum
Mecnun aşık gibi

Çok dürüst, dürüstlük ise çok kötü
Seni büyük sıkıntılar içine attığı zaman

Ey bela! (humma), Tüm belalar bende
Sen bu kalabalığın arasından nasıl ulaştın!?

Yaralıyı yaraladın, kendisinde
Kılıçlar ve oklar için yer kalmayanı

Aktardığımız bu beyitlerde 'humma'yı vücuduna dışarıdan giren ve kendisini hasta eden tıbbî bir hastalık olarak değil, sanatsal zevkine ilham olan bir hastalık gibi değerlendirmiştir.⁴⁸ Bu sebeple o, hastalığının tasvirinde tıbbî terimler kullanmamıştır; zaten maksadı hastalığın kendisini ve verdiği acılarını tasvir etmek değildir.⁴⁹ Ancak tasviri ile tıbbî gerçeklere de ters düşmemiş, olayı gerçekçi tasvir etmiştir. Burada ortaya koyduğu üslûbunda sanat yapma endişesi ile yapmacık mecâz ve teşbihlere kaçmamıştır. Nisâburî, bu beyitlerde geçen teşbîh ve temsilleri ibdâ' seviyesinde değerlendirmiştir.⁵⁰

Hummanın verdiği ateş sonucu vücudun terleyip rahatlaması, hummanın göz yaşlarına benzetilmiştir:

Sanki sabah (vakti) onu (hummayı) kovuyor
İki gözü iki çeşme ağlıyor

Humma ile ilgili temsîlî teşbihleri gerçekçi ve algılanabilen yapıdadır. Hastalığın meydana getirdiği olguyu, yani ateş sonucu vücuttan boşalan teri, sevgilinin göz yaşlarına benzetmiştir; böylece bu ter mikropulu, kokan bir madde yerine, şiirin estetiğine uygun olarak göz yaşlarına dönüşmüş, böylece onlara sanat içinde yer bulunması sağlanmıştır. Bu sanat eserinde lüzumsuz bir unsur olarak, çirkin görebileceğimiz hiç bir şeye rastlamamaktayız.

Şair, humma hastalığı kendisine rahatsızlık verse de öbür dertlerini bir nebze unutturduğu için ondan hoşnut da olmaktadır. Hatta ona, tüm bu dertlerini aşarak kendisini hissettirmesine şaşkınlığını bildirmektedir:

İsteksizce onun (gelme) vaktini gözetliyorum
Mecnun aşık gibi

Sözünde doğru, bu doğruluk ise kötü
Seni büyük sıkıntılar içine attığı zaman

48 Alî el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vadîha*, Muessese es-Sâdık, Tahran 1418h., s. 13

49 Husâm el-Hatîb, 'Dirâse Kıssa Tibbiyye', *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, Câmî'atu Teşrîn, c. II, s. 33

50 en-Nisâburî, *Yetîmetu'd-Dehr*, c. I, s. 226

Ey belâ! Tüm belâlar bende
Sen bu kalabalığın arasından nasıl ulaştın?

Yaralıyı yaraladın, kendisinde
Kılıçlar ve oklar için yer kalmayanı

Humma Kasidesi yer yer ruhsal bozukluk, bedbinlik içermekle birlikte, 29. beyitten itibaren ümidi, kendine güveni, fahri ön plana çıkarmıştır. Nitekim şairin Mısır'dan kaçmak için fırsat kolladığını ve bunun için ümitli olduğunu; kaçabildiği takdirde göğsündeki ateşinin dineceğini açıkladığını görmekteyiz. '*Nice belalardan şarabın süzgeçten süzüldüğü gibi süzuldüm*' diyerek kendisine ümit vermiş ve övünmüştür; bu bağlamda kendisini, savaş meydanlarında tozu dumana katan ata benzetmiştir. Ancak bu at Mısır'da şimdi, '*hapsedilmiş, ne ipi uzatılır ki otlasın, ne boynuna yulaf torbası asılır, ne de gemi takılmış seferdedir*'. Tüm bu tasvirlerden sonra Mutenebbî kendi kişiliğini ve irâdesini ortaya koyan şu beytini söylemiştir:

Hastaysam da tahammülüm hasta değil
Hummaya tutulduysam da azmim hummalı değil

Humma Kasidesi ile ilgili olarak Kadî el-Curcânî şu mülâhaza da bulunmuştur: "Bu kasidenin tümü seçilmiştir. Buna benzer anlamda kimsenin böyle bir şiiri bilinmemektedir. Hummayı tasvîr ettiği beyitler emsalsizdir. Anlamlarının çoğunu kendi icat etmiştir. Kelimeleri akıcıdır."⁵¹ Kadî el-Curcânî hummanın tasvirinden sonra gelen beyitler (29.beyitten itibaren) için ise, matbû' (akıcı, rahat okunan, gönlü fetheden, sanatı kendiliğinden ortaya çıkmış, doğal olan) ve masnû' (zorlama ile ortaya konulmuş, kendiliğinden olmayıp üzerinde düşünülerek söylenmiş) ifadelerini kullanmıştır.

Sonuç olarak, 'Humma Kasidesi' bir devrin şekillendirdiği bir şairin psikolojisinin yansıdığı; sosyal-psikolojik içerikli bir sanat eseridir. Şairin psikolojisini yansıtan anlamlar, hayali değil olgusaldır. Mutenebbî'nin şahsiyeti ve sanatı göz önüne bulundurulduğunda ise, üstün sanat eserlerini ortaya koyan bir sanatçının, gururlu, kimseyi beğenmeyen, hiçbir şeyle yetinmeyen, adeta kendisine tapan bir mizaç taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

51 el-Cürçânî, Ebû'l-Hasan Kadî Ali b. Abdu'l-'Azîz b. Hasan, el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Husûmih, [http:// www.alwaraq.com](http://www.alwaraq.com), s. 73

Şiirde sanat yapma kaygısı olmamıştır, şairin içindeki anlam ön planda olmuştur. Şair içindeki anlamı en uygun lafızları seçerek anlam-lafız uyumunu sağlamış, bunun sonucu ortaya çıkan tasvîr eşsiz olmuştur. Kasîde lafız ve anlamıyla birlikte kaynağından fışkıran billur bir pınarı andırmaktadır.

Özet

Ünlü Arap şairi el-Mutenebbî'nin Mısır'da iken yakalandığı humma hastalığından bahsettiği bu şiiri, Arap şiir tarihinde ele aldığı konu yönünden nadir eserlerden biridir ve bu şiiri birçok eleştiriler de almıştır. Bu çalışmada şiiri Türkçeye çevirerek edebî yönden de incelemeye çalışıyoruz. Şiirde ortaya çıkan ruh hâlini tartışabilmemiz için önce el-Mutenebbî'nin kısa hayat hikâyesi ve edebî kişiliğini ele aldık, bu şaire tesir eden ortamdan kısaca bahsettik.

Anahtar kelimeler: Humma, Klasik Arap Şiiri, el-Mutenebbi, Kâfûr, Mısır